

Rekenschap

Tom Groot Er zijn beroepen waar je met recht trots op kunt zijn. Neem bijvoorbeeld beroepen in de civiele techniek en de bouw. Grote infrastructurele projecten zoals de Deltawerken, de Erasmusbrug en derde Maasvlakte dwingen alom respect af. Ook prestaties in de creatieve sfeer, zoals in de muziek, reclame, productontwerp (“Dutch design”) oogsten lof tot ver buiten de landsgrenzen. Deze maatschappelijke waardering straalt niet alleen af op de individuen die de prestaties leveren, maar ook op de beroepen die zij beoefenen. Dit ligt anders bij accounting: er zijn weinig prestaties die tot de verbeelding spreken, er zijn weinig accounting professionals die bij het grote publiek bekend zijn en de algemene maatschappelijke waardering voor accounting is niet al te hoog. Sterker nog, veel van de publiciteit over accounting is gericht op wat er niet goed gaat. Creatief boekhouden bij Ahold, onvoldoende inzicht bij Imtech en Amarantis, tekortschietende accountants bij tal van bedrijven in de profit- en nonprofit-sector. In de academische onderzoeksliteratuur is het al niet veel beter: een groot deel van de aandacht van onderzoekers gaat naar het onderwerp “earnings management”, oftewel “winststuring”: het doelbewust beïnvloeden van het gerapporteerde resultaat met het oogmerk voordeel te behalen. Ons vak wordt op deze manier meer in verband gebracht met disfunctionele gedragingen door managers (denk aan de prestatiedruk in de financiële sector), aan misleiding van aandeelhouders en eigenaren, tekortschietend toezicht en falende accountants dan met de bijdrage die accounting levert aan het economisch leven en maatschappelijke welvaart. Dit is ook wel begrijpelijk: juist problemen krijgen publieke aandacht. Accounting heeft hierbij nog het extra probleem dat wanneer zich geen problemen voordoen, de bijdrage van ons vak aan de welvaart onzichtbaar is. Wat is de bijdrage van een goed boekhoudsysteem aan het succes van een onderneming? In hoeverre is het welvaartspeel van een maatschappij afhankelijk van de kwaliteit van de nationale rekeningen? Lang heb ik gedacht dat het onmogelijk was om de bijdrage van ons vak aan de welvaart in kaart te brengen. Totdat ik het boek van Jacob Soll *The Reckoning* (in het Nederlands: de afrekening) in handen kreeg (Soll, 2014). Het boek geeft een gedetailleerd verslag van de rol die accounting in de afgelopen duizend jaar heeft gespeeld in de bloei en ook neergang van organisaties en van staten. Hij richt zich hierbij vooral op de rol die het dubbel boekhouden speelt en lardeert zijn verhaal met zeer veel gedetailleerde beschrijvingen hoe

accounting goede besluitvorming ondersteunt, het afleggen van rekening en verantwoording structureert en effectief extern toezicht mogelijk maakt.

Dubbel boekhouden

Er is geen duidelijk moment of persoon aan te wijzen die verbonden is aan de uitvinding van dubbel boekhouden. De vroegste documenten die een vorm van dubbel boekhouden laten zien zijn van de Toscaanse handelshuizen van de Rinieri Fini broers uit 1296 en Farolfi in 1299. Pas 200 jaar later, in 1494, wordt de techniek van het dubbel boekhouden door de Dominicaanse monnik Luca Pacioli opgeschreven en algemeen toegankelijk gemaakt (zie ook Quadackers, 2016). De techniek is dus in de praktijk ontwikkeld en men wijt in het algemeen deze ontwikkeling aan de introductie van Arabische getallen, in plaats van Romeinse; dit maakte notatie gemakkelijker en schiep de mogelijkheid in decimalen te rekenen. Ook de bedrijfspraktijk veranderde: de groei van de handel maakte dat ondernemingen meer kapitaal nodig hadden en dus ook meer partners die in bedrijven investeerden. Boekhouden werd gebruikt om deelnemingen te waarderen en winst te verdelen. Door handelsgroei konden handelaren niet zelf hun koopwaar begeleiden, maar maakten zij in toenemende mate gebruik van agenten. Deze agenten moesten worden aangestuurd en dat gebeurde veelal door informatie te gebruiken over hun financiële positie en hun winstgevendheid.

Accounting in de Florentijnse De Medici bank

Een goed voorbeeld is de Florentijnse De Medici bank, die in de 14de eeuw groot is geworden door sluw handel drijven en op te treden als bankier van de Paus. Cosimo de Medici maakte van de door zijn vader opgerichte regionale bank een internationale superbank en werd zelf één van rijkste individuen van Europa. Het geheim achter dit succes was een uitgewerkt stelsel van dubbel boekhouden dat de duizenden transacties en financiële posities van cliënten in beeld hield en in staat was om doorlopend de ontwikkeling van de winst en de waarde van de bank te volgen. De Medici bank was een conglomeraat van onafhankelijke entiteiten, zodat financiële en juridische problemen van één bank de positie van de andere banken niet zou kunnen schaden. Dit betekende wel dat elke entiteit rekening en verantwoording aan het hoofdkantoor in Florence moest afleggen. Cosimo controleerde zelf met de hand de ingediende staten en consolideerde alles in een ver-

zamelstaat, de *libro segreto*. Indien verliezen of onregelmatigheden werden geconstateerd werd de verantwoordelijke manager naar Florence geroepen om persoonlijk rekening en verantwoording af te leggen. Na Cosimo's overlijden in 1464 werd hij opgevolgd door zijn zoon Piero die de bank maar vijf jaar leidde. Daarna was het de beurt aan zijn oudste zoon Lorenzo de Medici. Lorenzo had meer interesse in kunst en liet het management van de onderneming over aan Francesco Sasseti, één van de meest succesvolle lokale managers. Deze hield zich echter meer bezig met moderne filosofie en politieke zaken waardoor de accounting in de bank werd verwaarloosd. Lokale managers werden niet meer nauwgezet gecontroleerd, het *libro segreto* vertoonde manco's en leverde niet langer complete en betrouwbare informatie. Lokale bankmanagers begonnen tegen de regels in leningen aan vorstenhuizen te verstrekken die uiteindelijk niet werden terugbetaald. Dit veroorzaakte uiteindelijk het faillissement van de bank. Adam Smith vergeleek het gedrag van Francesco en Lorenzo met het gedrag van prinsen en concludeerde "prinsen zijn slechte bankiers door hun voortdurende behoefte om persoonlijke glorie boven goed koopmanschap te stellen".

Accounting in de Franse overheid rond 1700

Koning Louis XIV erfde in 1661 de troon van een staat die financieel verzwakt was door een langjarige burgeroorlog (1648-1653). Hij riep de hulp in van Jean-Baptiste Colbert, zoon van een handelsbankier uit Reims, die was opgeleid als accountant in een kantoor in Lyon van een Italiaanse bank. Colbert gebruikte Pacioli's systematiek van vier boeken: de staat van bezittingen, het memoriaal, het journaal en het grootboek. Hij verving overal het woord *onderneming* door het woord *de staat* en leverde op deze wijze actuele informatie over de staat's bezittingen, belastinginkomsten, productie en handel. Colbert verzorgde ook historische overzichten, zodat trends zichtbaar werden en onregelmatigheden, zoals ongeoorloofd hoge uitgaven. Colbert zorgde er ook voor dat de koning zelf betrokken was bij de finale controle van inkomsten en uitgaven, zodat volledige openheid in financiële zaken werd bereikt en reken-schap kon worden afgelegd. Dit leidde tot grote toename van belastinginkomsten, een prudent uitgavenbeleid en uiteindelijk grote bloei van de Franse staat. Twintig jaar later leidden het luxueuze leven van de koning en zijn kostbare oorlogen tegen buurlanden, zoals Nederland, tot grote overheidstekorten die uiteraard onmiddellijk in de boeken tot uitdrukking kwa-

men. Talloze pleidooien van Colbert om iets aan deze tekorten te doen mochten echter niet baten. Toen Colbert plotseling overleed besloot Louis XIV om hem niet te vervangen en de financiële rapportages aan de koning vielen daardoor stil. Het gebrek aan accounting informatie verschaftte Louis XIV persoonlijke alleenheerschappij over de financiën van de staat onder het motto "L'Etat c'est moi". De staat veranderde van een gecoördineerd bedrijf met gecentraliseerd gezag op basis van accounting informatie tot een chaotisch staatsapparaat van met elkaar wedijverende ministeries zonder enig inzicht in de financiën. Bij het overlijden van Louis XIV in 1715 was de Franse staat bankroet en het land in grote maatschappelijke problemen die tot sociale onrust leidden. Dit zou uiteindelijk uitmonden in de Franse revolutie.

Besluit

Het is altijd lastig om de oorzaken van groei en neergang van bedrijven en overheden overtuigend aan te wijzen. Meestal zijn het complexen van factoren die bijdragen aan bloei en ondergang. Desondanks overtuigen de verhalen wel: ze laten zien dat accounting kan zorgen voor een krachtige onderstroom die het kompas geeft voor de strategievorming en informatie levert die de uitvoering stuurt. Er zijn geen grote helden, alleen noeste werkers die consequent registreren, rapporteren en evalueren. Ze leveren grootse prestaties, maar deze zullen niet snel de krantenkoppen halen. De neergang zet vaak in als het accounting systeem niet wordt onderhouden of wanneer accounting informatie terzijde wordt geschoven. Het geven van rekenschap en goed koopmanschap wordt dan verdreven door selectieve informatie en willekeur. Het zijn de menselijke zwakheden, zoals hoogmoed, geldingsdrang, de hang naar macht en aanzien die dan een kans krijgen. En dus ook de krant halen. Accounting is inderdaad niet erg "sexy", maar wel een onmisbare, drijvende kracht achter succesvol ondernemen. Toch een vak om trots op te zijn. ■

Prof. dr. T.L.C.M. Groot is hoogleraar Management Accounting aan de Faculteit Economie en Bedrijfskunde van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Referenties

- Quadackers, L. (2016). Luca Pacioli: de Willie Wortel van het boekhouden? *Accountant*, 6(Q1); 64-71.
- Soll, J. (2014). *The reckoning: financial accountability and the rise and fall of nations*. New York: Basic Books.